

Impact Factor – 6.625

148
E-ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

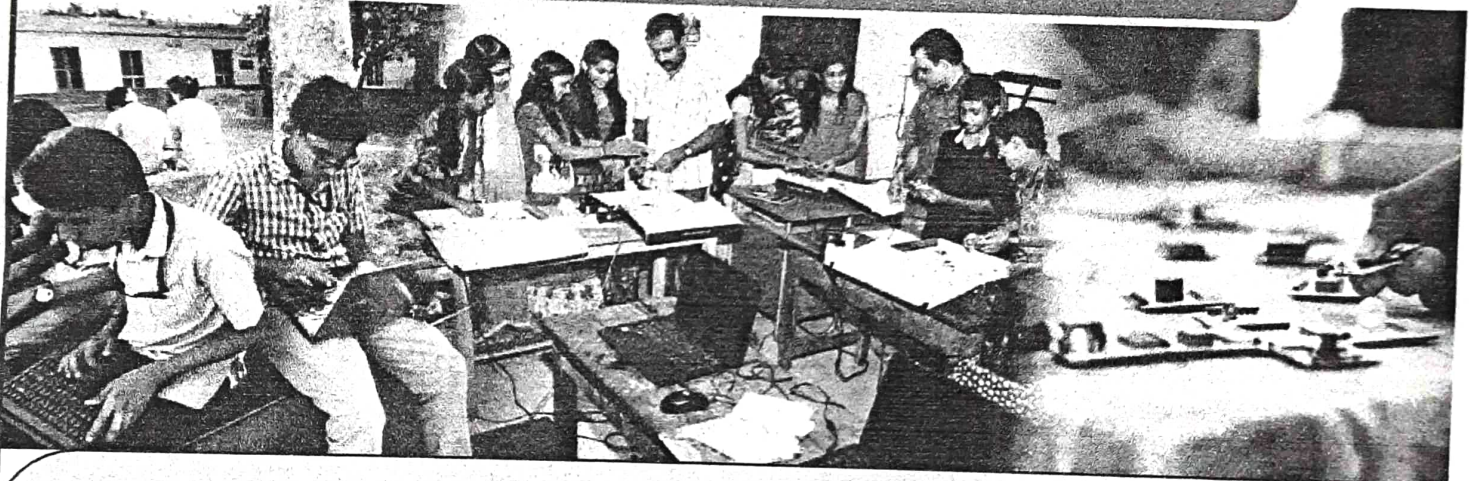
International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

March 2021

Special Issue 261(B)

**Use of ICT in Teaching - Learning
Opportunities and Challenges**

Guest Editor of the Issue :-

Dr. P. D. Hudekar
Act. Principal
Vidarbha Mahavidyalaya, Buldana
Dist – Buldana [M.S.] INDIA

Co Editors of the Issue :-

Prof. Vaibhao G. Vaghmare
Prof. M. T. Jamaiwar
Prof. S. H. Dandade
Prof. N. D. Raut
Prof. L. F. Shirale
Prof. S. V. Kalne
Shri. S. G. Pande

Executive Editor of the Issue :-

Prof. Sangita K. Pawar
Vidarbha Mahavidyalaya, Buldana

Chief Editor : Dr. Dhanraj T. Dhangar

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

for DL
Principal
Shri Shivaji Arts, Commerce
& Science College, Motala

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

ऑनलाइन शिक्षणाचे फायदे व तोटे

पुरुषोत्तम रंगराव चाटे

सहा.प्रा.अर्थशास्त्र विभाग

श्री शिवाजी कला,वाणिज्य व विज्ञान

महाविद्यालय मोताळा, जि.बुलडाणा

prchate84@gmail.com

मोबाईल क्र.-९७६५४४७८४८

प्रस्तावना:-

२१ व्या शतकात ऑनलाइन शिक्षण काळाची गरज बनली आहे.वर्तमान काळ सर्वसमावेशक व शाश्वत विकासाची संकल्पनेला घेऊन चालणारा आहे.जगात ज्ञानाच्या क्षेत्रात अमुलाग्र बदल झाला आहे. शिक्षण घेतल्यामुळे मानवाला आपल्या मुलभूत हक्क व कर्तव्याची जाणीव होते.शिक्षण ही विकास प्रक्रियेतील पहिली व महत्वपूर्ण पायरी आहे.शिक्षणाने सभ्यता,सुसंस्कृतपणा आणि प्रगतीचे शिखर सर करता येते.आदिम अवस्थेपासून माहिती तंत्रज्ञानाच्या युगात आपण शिक्षणामुळे आलो आहोत.शिक्षण तज्ञ वी.वी.चिपळूणकर यांच्या मते 'शिक्षण म्हणजे दळण नसून वळण आहे'. आज गुगल गुरु ची संकल्पना रूढ होत आहे.पारंपारिक शिक्षण व्यवस्थेत अध्ययन कर्त्याच्या दृष्टीने तासिकेचे महत्व त्याच वेळी त्याच वर्गात व त्या तासिकेपुढे असते.तासिका संपल्यानंतर,तासिके अगोदर घरी किंवा इतर वेळी व दुसऱ्या वर्गात अध्ययन कर्त्याला त्या तासिकेचा अनुभव घेता येत नाही.प्रत्येक तासिकेची स्वतंत्र कृती व अनुभूती असते.ऑनलाइन शिक्षण पद्धतीमुळे वेळ,काळ,स्थळ परिस्थिती इत्यादी वर मात करून ज्ञान आपल्या सोयीनुसार ग्रहण करता येते.बौद्धिक वैचीत्र्याच्या दृष्टीने स्लो लर्नर,फास्ट लर्नर यांच्या नुसार उपयुक्त.परंपरागत पद्धतीने अभ्यासक्रम पूर्ण करतांना अध्यापकांना काटेकोर नियोजन करून निर्धारित वेळेत आपल्या विषयाचा अभ्यासक्रम पूर्ण करावा लागतो.मात्र हे करत असताना विद्यार्थ्यांचे मूल्यांकन,आंतरक्रिया व प्रत्याभरण करणे करणे कठीण असते. गेल्या वर्षी संपूर्ण जगात कोविड-१९ या साथरोग आजाराने घातलेले थैमान.त्यामुळे जगात झालेले लॉकडाऊन शाळा,महाविद्यालये बंद,परीक्षा रद्द,नवीन वर्गात प्रवेश घ्यायचा त्याची माहिती या करता प्रभावी उपाय म्हणून ऑनलाइन शिक्षण प्रणालीचा वाढत गेलेला प्रचार व प्रसार.या ऑनलाईन अध्ययनाच्या तंत्रामुळे शिकण्याच्या नवनवीन पद्धतीची ओळख झाली.गुगल क्लास रूम,गुगल मिट,झूम,व्हाटसअप,खान अकॅडमी, ग्रामरली, बुक क्रेयटर,गुगलफॉर्म, LMS, BYJS, edx, duolingo, remind, photomath, sololearn, quzilet, Udemy etc. नविन विनामूल्य शिक्षणासाठी साधने उपलब्ध आहे.या सर्व साधनांचा वापर करतांना सुनियंत्रित आवश्यक आहे.दूरस्थपणे अध्ययन करणाऱ्या अध्ययन कर्त्याच्या कामगिरीवर लक्ष ठेवण्यासाठी योग्य यंत्रणा पाहिजे.अध्यापकाची एकाग्रता व त्यांना आभासी शैक्षणिक साधने हाताळणीसाठी सक्षम करणे.ऑनलाईन शिक्षण हे रिमोट लर्निंग असल्यामुळे विद्यार्थ्यांचे स्वतंत्र परीक्षण व अभिप्राय देता येत नाही.अध्यापक शिकवीत असलेले प्रत्येक जन ग्रहण करत असेल की नाही याची खात्री देता येत नाही.

सर्वात महत्वाची बाब म्हणजे भारतात माडे महा लाख खेडी आहेत ग्रामीण लोकसंख्या ६५ % आहे व शहरी ३५% आहे.भारतातील २४% कुटुंब स्मार्ट फोन धारक आहे.५ ते १८ वयोगट असणाऱ्या ११.०५% घरात संगणक व इंटरनेट सुविधा उपलब्ध आहे.त्यामुळे ऑनलाइन शिक्षण प्रणालीचा सर्वांना ममन्यायी लाभ मिळेल यावद्दल माशंकता आहे.कारण बहुसंख्य वर्ग या शिक्षणप्रणाली पासून वंचित राहण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. या पद्धतीमुळे विद्यार्थी एकलकोंडी बनण्याचा धोका असतो ,इंटरनेट चा गैरवापर, मतत संगणकाचा वापर केल्यामुळे डोळ्यावर ताण,मान व पाठीचे दुखणे,एकाग्रता या मागच्या मानसिक व आरोग्य

विषयक समस्या उद्भवू शकतात.या ऑनलाईन शिक्षण पद्धतीमुळे अध्ययनकर्ता intellectual ऐवजी googlectual बनण्याचा धोका वाढू शकतो. कोरोना या संमर्गजन्य आजारांमुळे जगाला अनेक बाबतीत तडजोड करण्यास भाग पाडले.शिक्षणक्षेत्र ही त्यास अपवाद नाही.वर्क फ्रॉम होम ची संस्कृती विद्यार्थी,पालक व शिक्षक या त्रयी ला पचनी पडून घ्यावी लागणार आहे.

ऑनलाईन शिक्षणाचे फायदे:-

- 1) **स्थळ,काळ व वेळेची बचत :-** पूर्व पार चालत आलेल्या पारंपारिक शिक्षणव्यवस्थेत, शिक्षक शिकवीत असलेल्या स्थळी आणि वेळीच, विद्यार्थ्यांने उपस्थित असणे आवश्यक असते .कोणत्याही अपरिहार्य कारणामुळे, जर विद्यार्थी त्याच स्थळी आणि वेळी गैरहजर असेल, तर तो शिक्षण घेऊ शकत नाही . उपस्थित विद्यार्थ्यांचीसुद्धा त्या वेळी शिक्षण घेण्यास पोषक मानसिकता नसेल, तरीदेखील तो शिक्षण घेण्यास मुक्तो .ऑनलाईन लर्निंग मुळे स्थळ ,काळ व वेळेची ही बंधने गळून पडतात .आभासी मुविधेमुळे मुळे प्रत्येक विद्यार्थी, त्याला सोयीच्या असलेल्या स्थळी आणि वेळी, शिकू शकतोआतापर्यंत शि .कू शकत नसलेल्या,प्रवाहबाहेर असणाऱ्या खूप मोठ्या विद्यार्थी संख्येस शिक्षणव्यवस्थेत आणण्यास ही "स्थळ काळाची लवचिकता" आवश्यक व सक्षम आहेसाहजिकच ., ऑनलाईन लर्निंग" मुळे शिक्षणाची उपलब्धता भरपूर वाढते.
- 2) **अध्ययन व अध्यापनाच्या नववीन पद्धतीची माहिती :-** प्राचीन काळी गुरुकुल पद्धती होती.त्यामध्ये गुरु-शिष्य परंपरा होती वर्तमान युगात विद्यार्थ्यांना गुगल गुरु मिळाले आहे.त्यामधून शिकविण्याच्या व शिकण्याचे अनेक मार्ग शिष्यांना माहिती झाले.जसे विविध ऑनलाईन apps उदा.गुगल मिट,डूम.गुगल क्लास रूम,फेसबुक,व्हाटसप बुकक्रेयटर, गुगलफॉर्म, LMS, BYJS, edx, duolingo, remind, photomath, sololearn, qzilet, Udemy या साधनाचा वापर करून अधिक चांगल्या प्रकारे व उपयुक्त माहिती प्राप्त करता येते.
- 3) **शिकण्यास पोषक पर्यावरण निर्मिती :-** या पद्धतीमुळे शिक्षणाची तीच उच्च गुणवत्ता, कमीत कमी किंमतीत, जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचते. ई लर्निंग मुळे,स्थळ काळाची बंधने पाळणे शक्य नसणारा विद्यार्थी, अर्ध वेळ काम करणारे विद्यार्थी देखील शिक्षणव्यवस्थेत येऊ शकतो.कमी आणि उच्च क्षमतेच्या विद्यार्थ्यांस मानवणारी शिक्षणव्यवस्था निर्माण करता येते.साहजिकच, "ई लर्निंग" कमीत कमी किंमतीत उच्च गुणवत्तापूर्ण शिक्षण जास्तीत जास्त उपलब्धतेसह देण्यास सक्षम ठरते.
- 4) **कार्यक्षमता,उपलब्धता व गुणवत्ता यांचा संगम :-** ऑनलाईन शिक्षण पद्धतीमध्ये विद्यार्थी तिप्पट वेगाने शिकतात किंवा तेवढ्याच वेळेत, तिप्पट जास्त शिकतात.शैक्षणिक साहित्य प्रकाशित केल्यानंतर, लगेच जगातील सर्व विद्यार्थी त्याचा वापर सुरु करू शकतात .जगातील सर्व विद्यार्थी कुठूनही आणि केव्हाही शिकू शकतात.विद्यार्थ्यांच्या आवडी निवडी किंवा पूर्व क्षमते नुसार शिक्षण साहित्याच्या सादरीकरणात अनुरूप बदल करण्याची क्षमता ई लर्निंग किंवा ऑनलाईन पद्धतीत असते.

ऑनलाईन शिक्षणाचे तोटे

- 1) **अतिरिक्त ताण:-** आभासी शिक्षण पद्धती अतिरिक्त लोकसंख्या व विकसनशील असणाऱ्या देशात प्रभावी पाने अमलात आणता येत नाही.शिक्षक वर्ग प्रशिक्षित करणे,विद्यार्थ्यांना अद्ययावत साधनसामग्री उपलब्ध करून देणे आशा अनेक समस्या असतात.
- 2) **सुयोग्य साधनाची अनुपलब्धता :-** भारत देश खेड्यात वसलेला आहे व भारतात साडे सहा लाख खेडी आहेत ग्रामीण लोकसंख्या ६५ % आहे व शहरी ३५% आहे.भारतातील २४% कुटुंब स्मार्टफोन धारक

Principal
Shri Shivaji Arts, Commerce
& Science College, Motala

आहे.५ ते १८ वयोगट असणाऱ्या ११.०५% घरात संगणक व इंटरनेट सुविधा उपलब्ध आहे.त्यामुळे ऑनलाईन शिक्षण प्रणालीचा सर्वांना समन्यायी लाभ मिळेल याबद्दल साशंकता आहे.

- ३) **मानसिक व शारीरिक समस्या:-** सतत संगणकावर काम करणे किंवा मोबाईल बघणे हे मानवाच्या मानसिक व शारीरिक व्याधी निर्माण करते.मोबाईल चा अतिरिक्त वापर पाठ,मान,डोळे व कान यावर परिणाम करते.तसेच जास्तीजास्त या साधनाच्या आहारी गेल्यावर मानसिक आरोग्यावर परिणाम होतो.
- ४) **आर्थिक व सामाजिक अडचणी :-** देशभरात आभासी शिक्षण घेण्याचे प्रमाण गेल्या वर्षभरात ३०% वाढले आहे.मात्र ही वाढ महानगरीय भागात झालेली दिसते.पायाभूत सुविधा,शिक्षकांचे प्रशिक्षण,अधुनिक यंत्र सामग्री आणि विद्यार्थी व पालक यांची मानसिकता वळविणे तसेच प्रत्येकाची आर्थिक क्षमता कशी आहे याचा परिणाम म्हणजे शिक्षण क्षेत्रातील गिनी गुणांक (आर्थिक विषमता) वाढण्याचे द्योतक होय. भारताचे माजी पंतप्रधान स्व.राजीव गांधी यांनी १९८० साली संगणक क्षेत्रात क्रांती घडवून आणली.त्यानंतर भारतात इंटरनेट चे जाळे विस्तारित होत गेले.ऑनलाईन शिक्षण पद्धती योग्य आहे.माहिती तंत्रज्ञान काळाची गरज आहे.त्यामध्ये अनेक आव्हाने आहेत त्यावर मात करण्यासाठी वास्तव व प्रामाणिक प्रयत्न करणे गरजेचे ठरते.जर असे न करता या क्षेत्रात आपण धोरणे ठरवीत बसलो तर शिक्षण क्षेत्रात वंचितता व आर्थिक विषमता वाढीस लागेल.

संदर्भग्रंथ सूची :-

1. राष्ट्रीय शिक्षण धोरण -२०२०
2. योजना मासिक डिसेंबर २०१३
3. शांत मालेगावकर 'शिक्षण वेध'-२००३
4. शांत मालेगावकर 'आजचे शिक्षण'-२००८
5. लोकसत्ता वर्तमानपत्र दि. २५ नोव्हेंबर २०१३
6. सकाळ वर्तमानपत्र दि.०३ जून २०२०
7. लोकमत वर्तमानपत्र दि.२० जून २०२०
8. इंटरनेट वरील मंकेतस्थळ

Principal

Shri Shivaji Arts, Commerce
& Science College, Motala

SANT GADGE BABA AMRAVATI UNIVERSITY, AMRAVATI
VIDARBHA MAHAVIDYALAYA, BULDANA (ARTS & COMMERCE)
 Under the Mentorship of
SHRI SHIVAJI COLLEGE, PARBHANI

श्री. शिवाजी कॉलेज
 पारभणी, महाराष्ट्र

Certificate of Participation

This to certify that, Mr./Mrs./Prof./Dr.
Purushottam Rangrao Chate

of Shri Shivaji Arts, Commerce & Science College Motala
 has actively participated in one day National Level E-Conference on "Use of ICT in
 Teaching-Learning: Opportunities and Challenges" (Under UGC-Paramarsh Scheme)
 held on February 24, 2021.

Prof. V. G. Waghmare

PROF. V. G. WAGHMARE
 IQAC Coordinator
 Vidarbha Mahavidyalaya, Buldana

Dr. Rohidas Nitonde

DR. ROHIDAS NITONDE
 IQAC Coordinator
 Shri Shivaji College, Parbhani

Dr. Balasaheb Jadhav

DR. BALASAHEB JADHAV
 Principal
 Shri Shivaji College, Parbhani

Dr. P. D. Hudekhar

DR. P. D. HUDEKAR
 Principal
 Vidarbha Mahavidyalaya, Buldana

Made for free with Certify'em

For

Principal
 Shri Shivaji Arts, Commerce
 & Science College, Motala